

DEDE KORKUT KİTABINDA KADIN

Mehmed Kaplan

Yaşadığımız medeniyet devrelerine göre Türk edebiyatında kadın, umumiyetle üç şekilde değerlendirilmiştir: 1 — İslâmiyetten önce ve göçebelik devrinde o, bu devrin ideal erkek tipi olan Alp tipine yaklaşıyor. Erkek gibi o da ata biner, ok atar, kılıç kullanır ve icabında düşmanla kahramanca çarpışır. 2 — Yerleşik medeniyete ve islâmî kültür çevresine dahil olduktan sonra kadın, erkek gibi ve erkekten daha fazla passif bir karakter arzeder. Toprak ve din, insanları kendilerinden üstün tabiat veya tâbiat üstü kuvvetlere bağlar. Bu devirde kadının kahramanca vasıflarını kaybederek bir haz ve aşk mevzu'u olduğu görülür. 3 — Garp medeniyeti tesiri altına girdikten sonra kadının ilkin edebiyatta, sonra hayatta beşerî hakları mudafaa edilir ve tamamıyla erkekle müsavi bir seviyeye getirilir.

Dede Korkut kitabında¹ birinci devreye ait kadın tipinin bir çok husûsiyetleri canlı bir şekilde tasvir olunmuştur. Bu makalede bunları tesbite çalışacağız.

1. Dede Korkut kitabında dikkati ilk çeken şey, burada kadının yerleşik medeniyet - köy ve şehir - edebiyatlarında olduğu gibi, bir haz ve aşk mevzu'u olmamasıdır. Kendisi de erkeğe karşı bir âşık tavrı takınmaz. Dede Korkut kitabında, ne *Kerem ile Aslı*, ne *Leylâ ve Mecnun*, ne de *Aşk-ı Memnu*'da rastlanılan şekilde, kadının veya erkeğin, aşkı, hayatî bir mes'ele haline getirdiği görülür. Burada, bizim bugün anladığımız mânada bir *aşk duygusu* adetâ mevcut değildir. Biz bunu göçebe medeniyetinde yaşanan hayat şekli ile izah ediyoruz. Aşk duygusu, topluluk içinde maddî veya manevî manialar karşısında kalan bir muhayyilenin mahsulüdür. Göçebe hayatında muhayyilenin gelişmesini temin eden şartlar yoktur. Burada insanlar, daimî bir hareket halindedir. Göçebe, köy veya şehir hayatının sağlamış olduğu emin ve statik bir boş zamana sahip değildir. Ayrıca içtimâî baskı ve din de kadınla erkek arasında sıkı bir perde çekmemiştir.

¹ Orhan Şaik Gökyay, *Dede Korkut*, İstanbul, 1938.

Daha mühimmi, bu devrede, içtimaî hayat icabı, en büyük beşerî değerini his ve hayal sahasında değil, *hareket* sahasında tecelli etmiş bulunmasıdır. Bu toplulukta en büyük değer *kahramanlık*'tır ve kahramanlık, muhariplik ve vücut kuvvetini göstermek şeklinde tecelli eder. Bunun neticesi olarak erkek, kendisi için en yüksek kıymet olan kahramanlık vasıflarını kadında da arar. Babasına kendisini evlendirmesini telmih eden Beyrek ile babası arasında geçen şu konuşma bu telâkkiye çok güzel gösterir:

«Ağ sakallu babası aydur: oğul, dan danşuk, bugün oğuzda ne gördün?»

Aydur: Ne göreyim, oğlu olan evermiş, kızı olān göçürmüş.

Baba aydur: Oğul ya seni evermek mi gerek, dedi.

Beli bes ağ sakallu aziz baba, evermek gerek, dedi.

Babası aydur: Oğuzda kimün kızını alivereyim, dedi.

Beyrek aydur: Baba mana bir kız alver kim men yerümden turmadın ol turmah gerek; men koç atuma binmedin ol bimeh gerek; men kırıma varmadın ol mana baş getürmeh gerek. Bunun gibi bir kız alver baba mana, dedi.

Babası Bay Büre Han Aydur: Oğul sen kız dilemezsin, kendüne bir hampa isterimişsin².

Kahramanlardan Kan Turalı da, aşağı yukarı aynı ifadelerle böyle bir kız ister³. Beyrek ile Kan Turalı'nın aldıkları kızlar bu vasıfları haizdirler. Kan Turalı, bir yerde sevgilisinin yanında uyurken, düşman gelir. Kan Turalı gözünü açar bakar: «Gelin at üstünde, geyinmiş, sünüsü elinde⁴». Kâfirler, Kan Turalıyı yaralarlar. Salcan Hatun onu kurtarır:

«Bir bölük kaza şahın girmiş gibi kâfire at saldı. Bir ucundan kırub kâfiri ol bir ucundan çıktı⁵».

2. Erkeğin kadında kahramanlık vasıflarını aradığı bu toplulukta kadının erkekte en büyük meziyet olarak bunu istemesi gayet tabiidir. Kadın erkeğin kahramanlık vasıflarını çeşitli şekillerde dener. Kan Turalı, kendisine eş olabilecek kız aramak için iç oğuzu, dış oğuzu dolaşır, muvafık birini bulamaz. Ona lâyük olabilecek bir tek kız vardır: O da Trabzon tekürünün kızı Salcan Hatundur. Yalnız bu kız kendisini alacak erkeğin çok kuvvetli ve kahraman olmasını ister.

² *Ayn. esr. s. 29.*

³ » » 65.

⁴ » » 73.

⁵ » » 74.

Kendisi de bir kahraman olan, sağına soluna iki koşa yay çeken, attığı ok yere düşmeyen bu kızın «kalınlığı» üç azgın canavardır :

«Ol kızun üç canavar kalınlığı kaftanlığı vardı. Babası her kim ol canavarı bassa yense öldürse kızımı ana verürüdüm deyü va'de eylemişdi. Basmasa başın keseridi. Böylelikle otuz kâfir beginin başı burç bedeninde kesilüb asılmış idi. Ol üç canavarun biri kağan aslandı, biri kara buğraydı, biri dahı kara buğaydı. Bunların her birisi bir ejderhayıdı⁶».

Kız, bu hayvanları öldürecek erkeği seyrediyor :

«Meger kız meydanda bir köşk yapırmış idi. Cemi yanında olan kızlar al geymişlerdi. Kendü sarı geymişdi. Yukarıdan temaşa ederidi»⁷.

Beyreğin beşik kertmece nişanlısı Banı Çiçek de bir fırsatını bulur, Beyreğin kuvvet ve maharetini dener. Beyrek bir gün geyik avlarken Banı Çiçeğin otağı civarına gelir. Banı Çiçek kendisini dadı gibi göstererek Beyrek ile şöyle konuşur :

«Men Banı Çiçeğin dadısıyım, gel imdi senünile ava çikalum, eger senün atun menüm atımı geçerise anun atını dahı geçersin; hem senünile ok atalum, meni geçerisen anı dahı geçersin; ve hem senünile güreşelüm meni basarsın anı dahı basarsın» der. Öyle yaparlar :

«İkisi atlandılar, meydana çıktılar, at deptiler. Beyrek atı kızun atını geçdi. Ok attılar, Beyrek kızın okun yardı.

Kız aydur : Mere yigit, menüm atımı kimse geçdüğü yok, okımı kimse yarduğu yok. İmdi gel senünile güreş tutalum. Hemen Beyrek atdan indi, karvaşdılar. İki pehlivan olup birbirine sarmışdılar. Beyrek götürür kızı yere urmak ister, kız götürür Beyreği yere urmak ister.

Beyrek aydur : Bu kıza basılacak olurısam kalın Oğuz içinde başuma kahınc, yüzüme tohuñ ederler dedi. Gayrete geldi. Kayradı, kızın bağdamasını aldı. Emciginden tutdı, kız koçandı. Bu kez Beyrek kızın ince beline girdi, bağdadı, arkası üzerine yere urdu.

Kız aydur : Yigit, Bay Bicanun kızı Banı Çiçek menüm» dedi⁸.

Hikâyelerde ne kadar mübalâğa ve masal unsuru olursa olsun, göçebe cemiyetinde erkeğin kadını, kadının erkeği kuvvet ve cesaret bakımından denemesinin *hayatî bir değeri* olması ve bunun sebebi kolaylıkla tasavvur olunabilir. Zira daimî hareket halinde bulunan, şehir ve köylerde olduğu gibi tabîî ve sun'î hiç bir vasıta ile korunmayan bu toplulukta, düşman, erkeğin de, kadının da hayatını tehdit altında bulundurur. Şu haldе ikisinin de kuvvetli ve cesur olması zaru-

⁶ *Ayn. esr.* s. 65.

⁷ » » 68.

⁸ » » 29.

rfdir. Salcan Hatun ile Kan Turalı kâfirler tarafından sarılınca, ilk harekete geçen kadın olur. Aralarında şöyle konuşurlar :

«Salcan Hatun at oynatdı. Kan Turalının önüne geçdi. Kan Turalı aydur: Görklüm kanda gidersen, dedi.

Aydur: Beg yigit, baş esen olsa börk bulunmaz mı olur? Bu gelen kâfir çok kâfirdür. Savaşalım, döğüşelüm, ölenümüz ölsün, diri kalanumuz odaya gelsün, dedi

Burada Salcan Hatun at saldı, kırımın basdı, kaçanın kovmadı, aman deyeni öldürmedi. Eyle sandı kim yağı basıldı. Kılıcun balçağı kan odaya geldi. Kan Turalıyı bulmadı⁹».

Tek başına kalan ve erkeğini yanında bulamıyan Salcan Hatun, onu kurtarmağa gider. İşte göçebenin daima içinde bulunduğu bu tehlikeli durumdur ki, bu toplulukta kuvveti ve kahramanlığı en yüksek kıymet haline getirmiş, aynı âkibete maruz kalan kadının da kahraman vasıfları haiz olmasını icap ettirmiştir.

3. Dede Korkut kitabında bir kaç yerde bir atalar sözü olarak şu fikir zikredilir: «Kalabalık korkutur¹⁰» Düşmana ne kadar çok gidilirse zafer o kadar iyi sağlanır. Bu hakikat bu toplulukta çocuğa verilen değeri izah edebilir. Çocuk ölenin yerini alır. Bu zarurete bağlı olarak göçebe hayatında kadında aranılan ikinci değer çocuk doğurma kabiliyetidir. Birinci hikâye bu hususu çok güzel anlatır. Hanlar Hanı Bayundur Han, verdiği büyük ziyafetlerde Beyleri sahip oldukları çocuğa göre ağırılar :

«Kimün ki oğlı kızı yok kara otağa kondurun; kara keçeyi altına döşen, kara koyun yahnısından önüne getirün, yerise yesün, yemezise tursun gitsün. Oğlı olanı ağ otağa; kızı olanı kızıl otağa kondurun. Oğlı kızı olmayanı Allah Taala kargayubdur, biz dahi kargaruz, bellü bilsün» der¹¹.

Oğlu kızı olmadığı için böyle bir ziyafette bu ağır hakarete maruz kalan Dirse Han, evine döndüğü zaman korkunç bir hiddetle karısına şöyle bağırır :

Han kızı yerümden turayınmı
Yakânıla boğazından tutubanı
Kaba ökçem altına salayınmı
Kara pulat öz kılıcum elüme alayınmı
Öz gövdenden başunu keseyinmi

⁹ *Ayn. esr.* s. 73.

¹⁰ » » 32.

¹¹ » » 3.

Can tatlısun sana bildüreyinmi
Han kızı sebebi nedür değil mana
Katı kazab ederüm şimdi sana¹².

Kısır kadın hakir bir eğlence mevzuudur. Düğünde Beyrek ile oyuna kalkmak isteyen Kısırca yengeye Beyrek şöyle der:

And içmişüm kısır kısırağa bindüğüm yok
Karavaşa varduğum yok
Öküz ardında sarvanlar sana bakar
Anlar buldur buldur gözlerinün yaşı akar
Anların yanına vargıl
Muradını anlar verür, bellü bilgil¹³.

4. Dede Korkut kitabında -köy ve şehir edebiyatında olduğu gibi- aşk duygusu, insanları maceralara sürükleyen bir âmil olarak görünmediği halde annenin oğula, oğulun anneye karşı sevgi ve bağlılık duyguları en büyük kahramanlıklar yaratır. Oğulun babaya, babanın oğula, küçük kardeşin büyük kardeşe bağlılıkları da kuvvetlidir. Buna çobanın efendisine, beyin hanına olan sadakat duygularını da ilâve edersek Dede Korkut'daki psikolojik âmillerin tam bir listesini yapmış oluruz. Bu psikolojinin bir aile ve göçebe psikolojisi olduğu aşikârdır. Bu âmiller arasında bilhassa anne ile oğul arasındaki bağlılık duygusu ön plânda gelir. Hayvanlarda da görülen, en iptidai ve en kuvvetli duygu olan anne-çocuk arasındaki bağlılık duygusunun, bu toplulukta çocuğun yüksek bir kıymet ifade etmesi dolayısıyla içtimaî bir değer kazanması da düşünülebilir.

Dirse Han kırk namerdin iftirasına kanarak oğlu Boğaç'ın hain ve kötü bir evlât olduğuna hükmeder ve ilk avı esnasında onu okla vurur. Bunlardan haberdar olmıyan annesi oğlumun ilk avıdır diye bir ziyafet hazırlar ve kocası ile oğlunu karşılamağa çıkar. Kocasının avdan yalnız döndüğünü görünce bir hiss-i kabl el-vuku ile oğlunun başına bir felâket geldiğini düşünür. Kocasına, derin bir hürmetle beraber, şiddetini konuştuğu artıran bir annelik duygusu ile şöyle hitap eder:

Berü gelgil
Başum bahtı, evüm tahtı
Han babamın güyegisi
Kadın anamun sevgisi
Atam anam verdigi

¹² *Ayn. esr. s. 5.*

¹³ > > 41.

Göz açuban gördüğüm
 Gönül verüb sevdüğüm
 Dirse Han
 Kalkubanı yeründen uru turdun
 Yelesi kara kazlık ata hatun bindün
 Gögsi güzel kaba tağa ava çıkdun
 İki vardun, bir gelürsin yavrum kanı
 Karanu dün de bulduğum oğul kanı
 Çıksun benüm görür gözüm Dirse Han yaman segirir
 Kesilsün oğlan emen süd tamarum yaman sızlar
 Saru yılan sokmadın ağca tenüm kalkıp şişer
 Yalınızca oğul görünmez, bağruim yanar
 Kuru kuru çaylara sücü saldum
 Kara tonlu dervişlere nezirler verdüm
 Ac görsem toyurdum, yalıncağ görsem tonatdum
 Depe gibi et yağdum, göl gibi kırmızı sağırdum
 Dilek ile bir oğul gücile buldum
 Yalınızca oğul haberin a Dirse Han değil maña
 Karşı yatan kara tağdan bir oğul uçurdunsa değil maña
 Aslanla kaplaña bir oğul yedürdünse değil maña
 Kamın akan yügrük sudan bir oğul akıtdunsa değil maña
 Kara tonlu azgun dinlü kâfirlere bir oğul aldurdunsa değil maña
 Han babamın katına ben varayım
 Ağır Hazine, bol leşker alayın
 Azgun dinlü kâfirlere ben varayım
 Yaralanub kazılık atımdan inmeyince
 Yënümile alcâ kanımı silmeyince
 Kol bud olup yer üstüne düşmeyince
 Yalınızca oğul yollarından dönmeşeyim
 Yalınızca oğul haberin a Dirse Han değil maña
 Kara başım karban olsun bu gün sana¹⁴.

Köy ve şehir edebiyatında bir benzerine asla rastlanmayan bu güzel şiir, bir göçebe kadınının oğluna karşı duyduğu annelik hissinin çok kuvvetli ve müessir bir şekilde ifade etmektedir. Aynı şiirden kocaya hürmetin ve oğul için yapılabilecek kahramanlığın da anlatıldığını görüyoruz. Kocasının cevap vermediğini gören anne, geri döner, maiyetini teşkil eden kırk ince kızı yanına alır, hep beraber atlara binerler, oğlanı aramağa çıkarlar. Bir tepeden etrafa bakarlar. Bir derenin içine karga, kuzgun indiğini görürler. Oraya at sürerler. Oğlan ora-

¹⁴ *Ayn. esr.* s. 8-9.

da kan içinde yatmaktadır. Annesi yine çok güzel bir şiir ile oğlunu kendine getirmeğe çalışır. Oğlan ayılır, yaralandığı esnada yanına «boz atlı» hızırın geldiğini, üç kere yarasını sığadığını ve kendisini iyi edecek merhemin ne olduğunu söyler. Oğulun yarasını iyi edecek olan bu merhem dağ çiçeği ile annesinin sütüdür. Kitabın başında oğuzlara nasihat eden ve dünyada nelerin güzel olduğunu sayan Dede Korkut:¹⁵ «Ağ südün toya emzirse ana görkli» der.

5. Kendilerini çok iyi emzirdiği anlaşılan annelerine karşı Oğuz çocukları son derece bağlıdır. Oğulun annesine karşı duyduğu bağlılık ve bunu isbat eden hikâyeler Dede Korkut'da bir çoktur. İftiralarının anlaşıldığını gören kırk nâmert, Dirse Hanı kâfirlere teslim ederler. Oğlunu bulan anne bu sefer kocasını kaybeder. Oğlu, kendisini öldürmeğe kasteden babasını kurtarmağa gider mi? Fakat annesi:

«Hanım oğul kalkubanı yeründen uru turgıl; kırk yigidün boyına algıl; babanı ol nâmerdden kurtargıl; yürü oğul, baban sana kıydıyışa sen babana kıymağıl»¹⁶.

deyince onun sözünü kıramaz; kalkar, babasını kurtarmağa gider.

Anneye bağlılık, sadece bu hikâyede olduğu gibi, çocuklukta henüz çıkmış evlâtlara hâs değildir. Evlenmiş, çocuğu olmuş erkeklerde annelerine karşı son derece bağlıdır. Salur Kazan yiğitleri ile beraber ava çıktığı zaman kâfirler odasını basarlar, sürülerini, hazinelerini götürürler. Kırk ince belli kız ile boyu uzun Burla Hatun ve oğlu Uruz esir düşerler. Karıcık olmuş anası Kara deve boynunda asılı gider. Bunu haber alan Salur Kazanın «dünya âlem gözüne karamı olur». Çobanı ile beraber kâfirlerin reisi Şökli Melike gider, şöyleder :

«Mere Şökli Melik, tünlüği bân evlerümi götürübdürürsin, sana gölge olsun; ağır hazinem, bol akçâm götürübdürürsin, sana harçlık olsun, kır ince bellü kız ile Burla Hatunı (karısı) götürübdürürsin, sana yesir olsun, kırk yigidilen oğlum Uruzı götürübdürürsün kulun olsun; tavla tavla şahbaz atlarum götürübdürürsin, sana binit olsun; katar katar develerüm götürübdürürsin, sana yüklet olsun; karıcık anam götürübdürürsin, mere kâfir, anamı vergil mana. Savaşmadın, uruşmadın kayıdayım, gerü döneyim, gideyim, bellü bilgil¹⁷».

Her şeyden önce anne! Mal fedâ edilir, oğul fedâ edilir, karı fedâ edilir, fakat anne, asla! Kâfir red cevabi verince Kazan Hanın yaman.

¹⁵ *Ayn. esr. s. 2.*

¹⁶ » » 11.

¹⁷ » » 23.

çobanı ona şiddetli bir küfür savurur ve hücumu geçer. Arkalarından korkunç Oğuz beyleri gelir, esirleri kurtarırlar. Aynı hikâyede Uruzun, annesi Burla Hatuna karşı olan sevgisi de dikkate şâyandır:

Kazan Hana «hayf etmek» için, esir ettikleri Burla Hatuna sağrak sürdürmek isteyen kâfirler, kırk nedimesinin içinden onu seçemezler. Kızlardan hangisinin elinden tutulursa hepsi birden Burla Hatun benim diye cevap verir. Bunun üzerine Şökli Melik korkunç bir usul bulur ve emir verir:

«Mere varuñ Kazanun oğlu Uruzunu tartun, çengele asun, kıyma kıyma ağ etinden çekün, kara kavurma pişirüb kırk beg kızına iletün. Her kim yedi, ol degül, her kim yemedi, odur».

Burla Hatun gelir, oğluna bunu anlatır:

«Senün etünden oğul yeyeyin mi, yoksa sası dinlü kâfirün döşeğine gireyin mi? Ağan Kazanun namusunu sındırayın mı? Nicedeyin oğul hey» diye akıl sorar. Uruz bu fikre kızar: Ağzun kurusun ana, dilün çürüsün ana... Bu ne sözdür? Sakın kadın ana menüm üzerine gelmeyesin. Menüm için ağlamayasın. Ko beni kadın ana çengele ursunlar, kara kavurma etsünler, kırk beg kızınun önüne iletünler. Anlar bir yedüğünde sen iki ye gil. Seni kâfirler, bilmesünler, tuymasunlar. Tâkim sası dinlü kâfirün döşeğine varmayasın, sağragın sürmeyeysin, atam Kazan namusunu sımayasın, sakın» der¹⁸.

6. Dede Korkut kitabında aşkın kahramanları harekete getiren bir âmil olmadığı görülmekle beraber bazı erkeklerin karılarına hitap ederken onların vücut güzelliklerini tasvir etmeleri dikkati çekmektedir. Dirse Han karısını şöyle çağırır:

Berü gelgil başum bahtı, evüm tahtı
Evden çıkup yürüyende selvi boylum
Topuğunda sarmaşanda kara saçlum
Kurulu yaya benzér çatma kaşlum
Koşa badem sığmayan tar ağızlum
Güz olmasına benzer al yanaklum
Kadınım, diregüm, dölüğüm¹⁹

Kan Turalı, Salcan Hatunu şöyle öğer:

Yalab yalab yalabıyan ince tonlum
Yer basmayub yürüyen
Kar üzerine kan tammış gibi kızıl yanaklum
Koşa badem tar ağuzlum

¹⁸ *Agn. esr.* s. 20.

¹⁹ > > 4.

Kalemciler çaldığı kara kaşlum
Aslan uruğu, sultan kızı²⁰.

Bu nevi durgun, resimvarî vücut tasvirleri daha ziyade İran ve bizim divan edebiyatına hâstır. Aşk gibi bunun da statik bir medeniyet mahsulü olduğunu zannediyoruz. Dede Korkut'daki tasvirler daha ziyade hareket ifade ederler. Buradaki bir çok kelimelerin ve benzetmelerin köy ve şehir edebiyatında da bulunduğu bakarak bunların belki de hakikî göçebe edebiyatına ait olmadıkları düşünülebilir. Sadece, kadının «diregüm, dölügüm» kelimeleri ile tavsifi göçebe zihniyetine çok uygundur.

7. Dede Korkut'da yalnız bir tek hikâyede kadının kocasına karşı duyduğu aşk veya bağlılık hissi, hâkim bir tem olarak gözüküyor. Burada da islâmî tesirler pek bellidir.

Dünyada kendisinden başka kuvvetli, yiğit birisinin bulunabileceğine inanmayan, kavga ederek şöhretinin etrafa yayılması için bir kuru köprü kurdurup geçenden otuz üç akçe, geçmeyenden döğe döğe kırk akçe alan Deli Dumrul, henüz tam mânasiyle islâm olmamış bir oğuz kahramanıdır. O azrail diye göze görünmez bir varlığın mevcudiyetinden haberdar değildir. Bir gün, Azrail adında birisinin masum insanları öldürdüğünü işitir ve kızar :

«Mere Azrail dedüğünüz ne kişidir kim adamun canun alur?» der ve Allaha Azraili karşısına çıkarması için yalvarır. «Al kanatlı Azrail» bir ziyafet esnasında Deli Dumrulun karşısına çıkar. Yeryüzü mahlûklarına benzemiyen bu varlıktan korkan kahramanımız ona yalvarır ve canını bağışlamasını diler. Azrail kendi canının yerine başka bir can bulduğu takdirde onu bırakabileceğini söyler. Deli Dumrul annesine koşar, babasına koşar, ikisi de «dünya şirin, can aziz» diye canlarını vermek istemezler. Nihayet Deli Dumrul, karısı ile vedalaşmağa gider: Malını, mülkünü, çocuklarını ve başkasiyle evlenme hakkını ona bağışlar. Kocasını çok seven karısı:

Senün ol muhannet anan baban

Bir canda ne var ki sana kıyamamışlar

Menüm canım senün canına kurban olsun²¹

diye canını onun yerine Azraile vermeğe razı olur.

Göze görünmez kuvvetlere inanmayan eski Türklerin bir manevî kuvvetler dini olan islâmiyete girişlerini çok güzel gösteren bu hikâ-

²⁰ *Ayn. esr.* s. 26.

²¹ » » 68.

yede, kadının erkeğe karşı duymuş olduğu bağlılık hissini aşkı bir karakter kazanmağa başladığı da müşahede olunuyor, Kadın kocasını methederken :

Göz açuban gördüğüm
Gönül verüb sevdiğüm
Tatlı damağ verüb soruşduğüm
Bir yasdıkda baş koyup emişdiğüm

diye tavsif etmektedir. Canın mücerret bir şekilde tasavvuru, Azrail imajı tamamiyle islâmîdir. Diğer hikâyelerde oğulları için canlarını feda etmeğe hazır bulduğumuz annenin burada canını sakınması da göçebe fikrine uymamaktadır.

Bununla beraber kadının kocaya karşı sadakati göçebeler için de büyük bir değer ifade eder. Beyrek esir düştüğü zaman karısı Banu Çiçek on beş sene bekler. Ancak Yalancı oğlu Yalancı, ölümü haberini çıkardıktan sonra ve ağabeyi Deli Karçarın zoru ile evlenmek mecburiyetinde kalır. Fakat Beyreğe karşı hisleri asla değişmemiştir. Evlenmeyi haber alınca esaretten kaçan ve yabancı bir ozan kıyafeti ile düğün evine varan Beyrek, Banu Çiçeğin duygularını kopuzu ile yokladığı zaman kız ona şöyle cevap verir :

Beyrek gideli Bambam depe başına çıktığım çok
Kargu gibi kara saçum yolduğüm çok
Güz alması gibi al yanağım yırttığım çok
Gelenile gidenden sorduğüm çok
Han yigidüm Beyrek deyü ağladağüm çok²².

8. Kadının erkeğe karşı aldığı tavırlardan biri de onun dikkate davet etmek, uyarmak ve korumaktır. Kan Turalı uykuya varınca Salcan Hatun başında bekler. Düşman gelince kocasını uyandırır ve ona şöyle der :

«Yigidüm üzerine yağı geldi. Uyarmak benden, savaş, bize hüner göstermek senden»²³.

Dirs Han, çocuğu olmadığı için hiddetle karısının üzerine yürüyünce, karısı nezaketle :

«Hay Dirse hay, der, bana kazab etme, incünüb acı sözler söyleme, yeründen uru turgil, ala çadırın yer yüzüne diktürgil, ulı toy eyle» «Dirse Han dişi ehlünün söziyle ulu toy eyledi»²⁴.

Salur Kazan bir konuşma esnasında Begilin izzeti nefsini kirar. Be-

²² *Ayn. esr.* s. 43.

²³ » » 73.

²⁴ » » 5.

gil küser, evine döner. Oğlancıkları karşı gelir, okşamaz. Karısına iltifat etmez. Karısı, onu konuşturmak için tatlı sözler söyler. Begil, Kazana kızdığını, isyan edeceğini bildirir. Karısı ona nasihat verir :

«Yigidüm, bey yigidüm, padişahlar Tanrının gölgesidür²⁵. Padişahına âsi olanın işi rast gelmez. Arı gönülde pas olsa şarab açar. Sen gideli Hanum arkuru yatan ala tagların avlanmamışdur. Ana bingil, gönlin açılın»²⁶ der.

9. Yerleşik medeniyet-köy ve şehir-edebiyatında şehvet esaslı bir mevki işgal eder. Dede Korkut'da bu duyguya bariz bir şekilde rastlamıyoruz. Gerçi bâzı hikâyelerde Oğuz beylerinin büyük ziyafetlerde «kara gözlü, hub yüzlü, saçı ardına örülü, göğsü kızıl dügmeli elleri bileğinden kınalı, parmakları nigarlı kâfir kızları» na sağrak sürdürdükleri görülür. Fakat bunun bir eğlenceden ziyade kâfirlerin izzet-i nefislerini kırmak için yapıldığı muhakkaktır. Nitekim kâfirler de Kazanın karısını esir aldıkları zaman ona «hayf etmek» için sağrak sürdürmek isterler. Âtil bir zevk olan bu gibi hazlar Kalın Oğuz beylerini tatmin etmez. Böyle bir mecliste canı sıkılan Kazan, arkadaşlarına «yata yata yanumuz ağrıdı, tura tura belümüz kuridi, yürüyelim a beyler, av avlayalım. Kuş kuşlayalım, sığın geyik yıkalım» teklifinde bulunur²⁷. Burada şehvetin bir kuvvet denemesi olduğu fikri hâsıl oluyor. Kan Turalı babasına istediği kızı tasvir ederken :

«Pes varasın, bir cici bici Türkmen kızını alaşın. Nagehandan tayanam, üzerine düşem, karnı yırtıla» der²⁸.

Kahramanlardan birisi tasvir olunurken, onun kuvvet tezahürleri meyânında kadınlardan da bahs olunmaktadır :

«Kâfirleri it ardına bıragub horlayan, elden çıkub aygır gözlü suyından at yüzdüren, elli yedi kalenin kilidin olan, Ağ Melik kızına nikâh eden, sunı Sandal Melike kan kusturan, kırk cübbe bürünüb otuz yedi kale beginün mahbub kızlarını çalıp bir bir boynın koçan, yüzinden tudagından öpen Elig Koca oğlu Alp Eren²⁹.

Bilhassa kâfir kadınlarına karşı hakaret kahramanlığı tamamlayan bir unsur olarak gözüktüyor. Kazan Hanın ihtiyar annesini keşiş oğluna vererek ondan doğacak çocukları Kazana karşı «Kırım» koyacaklarını söyleyen kâfire karşı, Kazanın çobanı hakaretle şöyle cevap verir :

²⁵ İslâmî tesir.

²⁶ *Ayn. esr.* s. 92.

²⁷ » » 6.

²⁸ » » 65.

²⁹ » » 23.

«Mere kâfir Kazanun anası kariyubdur oğul vermez. Dölün almakdan safan varısa, Şökli Melik, kızun varısa, getür, Kazana ver. Mere kâfir senün kızından oğlı toğsun, siz anı Kazan Bege kırım koyasız»³⁰.

Dede Korkut'daki bu malzeme, beşerî bütün duyguların temelinde «libido» yu gören Freud'e karşı, cinsî hazı kuvvet ve şeref duygusunun bir tezahürü gibi gören Alain'i³¹ haklı gösterir mahiyettedir. Bir kuvvet tezahürü olan kahramanlık duygusunun cinsî hazza galip geldiğini şu vak'a çok güzel belirtmektedir:

Segreg'e, daha çocuk iken kendisini tehlikeye atar diye, o doğmadan önce ağabeyinin esir düştüğünden hiç bahsedilmemiştir. Şimdi artık bir delikanlı olan Segrek, bir gün bir öksüz çocuğa bir tokat atar. Çocuk: «Öksüzü dögmek kolaydır, yiğit isen git de esir olan ağabeyini kurtar» der. Bunu haber alan delikanlı yıldırım vurulmuşa döner, ağabeyinin adını öğrenir ve hemen onu kurtarmağa koşar. Annesi, babası alakoyamak isterler, mâni olamazlar. Bir yavuklusu vardır. Acele onunla evlendirirler, gerdeğe sokarlar. Oğlan kılıncını çıkarır, kızla kendi arasına koyar:

«Kız aydur: kılıcın gider, yigit. Murat ver, murad al sarılahım.

«Oğlan aydur: Mere kavat kıızı, men kılıcıma toğranayum, okuma sancılayım, oğlum toğmasın, toğarısa on yaşına varmasın, ağamın yüzün görmeyince, ölmüş ise kanın almayınca bu gerdeğe girerisem»³².

Cinsî duygunun tabii gayesinden ayrılması anormal neticeler doğurur. Bu, neslin tükenmesi demektir. Dede Korkut kitabındaki Tepegöz hikâyesi bu bakımdan çok dikkate şayandır. Kendisine süt emziren dadıların kanını emen, sonra canını alan, yemek için Oğuz kavminden her gün iki adam, beş yüz koyun isteyen bu ücûbe, bir çobanın bir peri kıızı (hayalî bir mahlûk) ile birleşmesinden doğmuştur:

«Uruzun bir çobanı varıdı. Adına Konur Koca Sarı çoban derlerdi. Oğuzun önince bundan evel kimsene göçmezidi. Uzun Bınar demekile meşhur bir bınar varıdı. Ol bınara perriler konmuşıdı. Nagehandan koyun ürkdi. Çoban erkece kakıdı, ileri vardı. Gördi kim perri kızları kanat kanada bağlamışlar, uçarlar. Çoban kepenegini üzerlerine atdı, perri kızınun birini tutdı. Tama'idüb derhal cima'yleği Koyun ürkmeğe başladı. Çoban koyunun önine segirtti. Perri kıızı kanat urub uçdu. Aydur: çoban, yıl tamam olıcak, mende emanetün var, gel al, dedi. Amma Oğuzun başına zeval getürdüm»³³.

³⁰ *Ayn. esr. s. 22.*

³¹ Alain, *Les Idées et les âges*, c. II. fasıl II.

³² *Dede Korkut*, s. 101.

³³ *Ayn. esr. s. 83.*

Tabii yoldan sapmış bir cinsi tatminin mahsûlü olan Tepegöz: Oğuzun başına müthiş bir belâ kesilir. Pek çok kahraman onun kurbanı olur.

10. Dede Korkut kitabının başında, bizzat Dede Korkut, ev hayatı bakımından kadınları bir tasnife tabi tutar :

«Karılar dört dürlüdür : birisi solduran soydur, birisi tolduran toydur, birisi evün tayakıdur, birisi niçe söylerisen bayagıdur.

Evin tayakı oldur ki yazıdan yabandan bir konuk gelse, er adam evde olmasa, ol anı yedirür, içürür, ağırlar, azizler, gönderür. Ol Ayşe, Fatma soyıdur. Hanum anun bebekleri bitsün, ocağına buncalayın avrat gelsün.

Geldük ol kim solduran soydır, sabahdanca yerinden uru turur, elin yüzün yumadan tokuz bazlamac bir küvlek yoğurd közler, toyunyunca tıka basa yer, elin böğrine urur, aydur : Bu evi harab olası er varaldan berü dahı karnum doymadı, yüzüm gülmedi, der. Ah nolaydı, bu öleydi, birine dahı varayıdum, umarımdan yahşı uyar olayıdı der. Anun gibinün Hanum bebekleri bitmesün, ocağına buncalayın avrat gelmesün.

Geldük ol kim tolduran toydur, depdenince yerinden uru turdı, elin yüzün yumadan obanun ol ucundan bu ucına, bu ucundan ol ucına çarpışdırdı. Kov kovladı, dek dekledi; öyledence gezdi. Öyleden sonra evine geldi, gördi kim uğrı köpek yiye tata evini birbirine katmış, tavık kümesine sığır tamına dönmiş. Konşlarına çağrur ki: kız Zeliha, Zübeyde, Ürüveyde, Can kız, Çan paşa, Ayna Melek, Kuth Melek, ölmeğe yitmeğe gitmemişidüm, yatacak yerüm gine bu harab olayıdı; nolaydı benüm evüme bir lahza bakayidunuz, konşu hakkı, Tanrı hakkı deyü söyler. Bunun gibinün ilh.

Geldük ol kim nice soylerisen bayagıdur, evine yazıdan yabandan bir odlu konuk gelse, er adam evde olsa ana dese ki tur etmek getir, yeyelüm, bu da yesün dese; bişmiş etmegün bakası olmaz, yemek gerekdür. Avrat aydur: neyleyelüm bu yıkılacak evde un yok, elek yok, deve degirmeninden gelmedi der. Bin söylersin birisini tutmaz, erün sözünü kulağına koymaz. Ol Nuh Peygamberün eşeği aslıdur. Anndan dahı sizi Hanum Allah saklasun ocagunuza buncalayın avrat gelmesün»³⁴.

Türklerde kadın telâkkisinin değişmesi bakımından çok dikkate şayan olan bu parçanın hâlis göçebe Türklere ait olmadığı kanaatindeyiz. Asıl Dede Korkut hikâyelerinde kadının en büyük meziyeti kahramanlık

³⁴ *Agn. esr. s. 2-3.*

ve annelik duygusu olduğu halde, burada kadın bambaşka bir zaviyeden, misafirperverlik ve ev işi bakımından değerlendirilmektedir. Dört tipin tasvirinde de yiyeceğe mühim bir yer veriliyor. İyi kadın, evde er kişi olmadığı halde misafire yiyecek çıkarıyor. Kötü kadınlardan biri evine bakmıyor, üçüncüsü, sabah kalkar kalkmaz, yüzünü yıkamadan dokuz bazlamaç yiyor, açlıktan şikâyet ediyor, dördüncüsü ise misafire ekmek vermesini isteyen kocasına evde ekmek ve un olmadığını söylüyor. Bu parçanın yiyecek bakımından sıkıntı çekilen bir devir mahsulü olduğu iddia olunabilir. Böyle bir sıkıntı misafirperverliği ve kanaatkârlığı büyük bir ahlâkî değer haline getiriyor. Asıl Dede Korkut hikâyelerinde yemek sıkıntısından hiç bahsolunmamakta, bilâkis bol bol ziyafetlere rastlanılmaktadır. Ahlâkî değer in ağırlık noktasını da düşmanla çarpışmak, kahramanlık teşkil etmektedir. Zikrolunan son parçada başlıca gıdanın buğday (ekmek, bazlamaç, un) olması da dikkati çekmektedir. Hikâyelerde tasvir olunan ziyafetlerde ise bahis mevzu'u olan yiyecekler hep hayvan etleridir: Bunlarda dâima attan aygır, deveden buğra, koyundan koç kırdırılır. Ahlâkî ve içtimâî değerlerdeki değişme ile beslenme tarzındaki değişme arasında bir müvazilik görülüyor. Bunu bir medeniyet değişmesi olarak tefsir etmek mümkündür. Başlıca gıdası ehli hayvan ve av etlerinden ibaret olan göçebe medeniyeti ile toprak mahsulleri ile geçinen köy medeniyeti arasında, ahlâkî ve içtimâî değerler bakımından da bir çok farklar vardır. Son parçada toprak mahsulleri medeniyetine geçince kadın telâkkisinin tamamıyla değiştiğini görüyoruz.